

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

2019

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 28.

SWITSUNDZUXO EKA VAKOREKETI

- Xiletelo lexi xa makoreketelo xo va xiletelo eka vakoreketi.
- Xiletelo xa makoreketelo xi ta kaneriwa na swipano swa vakoreketi va swifundzankulu ku nga si sunguriwa ku koreketa etindhawini to hambanahambana.
- Tinhlamulo ta vakamberiwa ti fanele ku tekeriwa enhlokweni ku ya hi vuswikoti bya vona.

SWILETELO SWA MAKOREKETELO

1. Laha mukamberiwa a nga hlamula swivutiso swo tlula nhlayo leyi languteriweke, koreketa nhlamulo yo sungula. **(Mukamberiwa a nga fanelangi ku hlamula xivutiso xa xitsalwana na xa ximbangu swa muxaka wun'we wa tsalwa.)**
2. Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune eka XIYENGE XA A, (swithokovetselo swa ndzawulelo), koreketa swimbirhi ntsena leswo sungula.
3. Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso swimbirhi swa xitsalwana kumbe swimbirhi swa ximbangu eka SWIYENGE SWA B NA C, koreketa nhlamulo leyo sungula, u tshika leyi landzelaka. Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune, koreketa ntsena swivutiso leswo sungula eka XIYENGE xin'wana na xin'wana, ntsena loko ku ri leswaku mukamberiwa u hlamurile xivutiso xin'we xa xitsalwana na xin'we xa ximbangu.
4. Loko mukamberiwa a nyika tinhlamulo timbirhi laha yo sungula yi vaka yi hoxekile, leyi landzelaka yi va yi ri leyi faneleke, koreketa nhlamulo leyo sungula u tshika leyi landzelaka.
5. Loko tinhlamulo ti nga nomboriwangi hi mfanelo, koreketa ku ya hi xiletelo xa makoreketelo.
6. Loko xihoxo xa mapeletelo xi ri na nkucetelo eka nhlamuselo ya nhlamulo, xi hoxise. Loko xi nga kuceteli nhlamuselo, xi nyike nkutlunya.
7. **SWIVUTISO SWA XITSALWANA**
 - Loko xitsalwana xi komile ku tlula ntsengo lowu languteriweke wa marito, u nga xupuli mukamberiwa hikuva u ta va a tixupurile eka timaraka ta xivumbeko. Loko xitsalwana xi lehe ku tlula mpimo, koreketa ku ya hi vuswikoti bya mukamberiwa kutani mi kana na vakoreketinkulu. **Tirhisa tirhubiriki ta makambeleso eka XITANDZHAKU XA A na XITANDZHAKU XA B ku kambela switsalwana swa vakamberiwa.**
8. **SWIVUTISO SWA XIMBANGU**
 - Loko mukamberiwa a nga tirhisangi mimfungho yo tshaha, **a nga xupuriwi.**
 - Eka swivutiso leswi lavaka MAVONELO NA MATITWELO (*open-ended questions*), a ku na timaraka leti nyikiwaka eka tinhlamulo ta INA/E-E kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.
 - Tinhlamulo ta HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA YA NTIYISO/MAVONELO a ti averiwi timaraka. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****TSIMA RA VUTLHOKOVETSERI – MJ Baloyi et al.****XIVUTISO XA 1 (XITSALWANA)****'VUTSWARI BYA VUPHUKUPHUKU' – NW Phakula****SWITSUNDZUXO**

- Tirhisa swikombiso leswi landzelaka tanihi swiletelo swo koreketa xivutiso lexi.
- Mahlamulelo ya nga hambana ku ya hi matwisiselo ya mukamberiwa ya xitlhokovetselo. Mukamberiwa a nga ha tirhisa yin'wana mintila handle ka leyi yi nyikiweke, ntsena loko a ta va a hlamurile xivutiso hi mfanelo.
- Tirhisa rhubiriki leyi nga eka papila ra 27 ku koreketa xivutiso lexi.

TINHLAMULO LETI LANGUTERIWEKE

Mutlhokovetseri u tirhisile ririmi ku humelerisa xifaniso xa mutswari wa xisati wo pfumala vutihlamuleri, loyi a nga rhandziki leswaku n'wana wa yena a layiwa na ku kombiwa ndlela hambiloko a hoxisile. Leswi swi humelerisiwa hi nhlokomhaka ya xitlhokovetselo leyi nge: 'Vutswari bya vuphukuphuku'. Loko van'wana va n'wi pfuneta ku tshinya n'wana loyi, a nga swi tsakeli, u ri va n'wi xanisa, leswi kombisaka ku pfumala vutihlamuleri tanihi mutswari. Mutlhokovetseri u vuyelerile swivutiso eka mintila ya 7, 8, 11–15 na 18 na ririmi ro khavisa ku tiyisisa/tshikelela mhaka leyi boxiweke laha henhla.

- Eka mintila ya 7 na 8 leyi nge: 'Xikonyololo lexi u hi mharhekaka ha xona a wu nga tilayi mundzuku?' na 'Xithaka lexi u tibumaka ha xona a wu nga xi hlanti mundzuku?' mutlhokovetseri u tirhisile swivutiso ku humelerisa na ku tiyisisa ndlela yo biha leyi wansati loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena a a hlamula vanhu lava a va ringeta ku n'wi pfuna na ku n'wi tsundzuxa ehenhla ka swiendlo swo biha swa n'wana wa yena.
- Riviti 'nghunavalayi' eka ntila wa 11 lowu nge: 'Leswi u nge hi na mavondzo loko hi laya n'wana ke wena nghunavalayi?' ri vula munhu loyi a nga pfumeliki ku tshinyiwa kutani mutlhokovetseri u hlamusela leswaku loko va laya n'wana wa yena u ri a va n'wi naveleli ku humelela evuton'wini, va na mavondzo.
- Eka ntila wa 12 lowu nge: 'Leswi lava tisaka milandzu ya n'wana laha kaya u nge i vukwele ke?' mutlhokovetseri u tirhisile xivutiso ku ri ndlela yo hlamusela leswaku loko n'wana loyi a onhela vanhu, mana wa yena a nga lavi va ta n'wi vikela milandzu, u ri vanhu lava va venga n'wana wa yena.
- Mutlhokovetseri u ya emahlweni a tirhisa xivutiso lexi humeselaka ehandle leswaku wansati loyi u ri lava va vulaka leswaku n'wana wa yena wa yiva vo n'wi hembela. Leswi swi paluxiwa hi ntila wa 13 lowu nge: 'Leswi lava va nge n'wana waku u ni rintihho u nge vo lorha ke?'
- Xivutiso lexi nga eka ntila wa 14 lowu nge: 'Leswi lava va nge va bvungheriwile swa vona hi n'wanaku ke?' xi paluxa hilaha n'wana wa wansati loyi a a tekela vanhu swilo swa vona hi nkani.

- Hi ntila wa 15 lowu nge: 'Leswi a wu swi voni ku ri u cela sirha ra n'wanaku a ha tsakula?' mutlhokovetseri u tirhisile xivutiso ku ri ndlela yo byela wansati loyi leswaku loko a tsandzeka ku laya n'wana wa yena u ta tisola hikuva n'wana loyi u ta hetelela a hlanganile na timhaka to biha leti nga koxaka vutomi bya yena.
- Eka ntila wa 18 lowu nge: 'Yi nga mhuti yo fela etinyaweni i mani a ha ta kanetaka?' mutlhokovetseri u tirhisile xivutiso lexi nga na xivutiso lexi kombisaka hilaha n'wana wa wansati loyi a dlayiweke eka ndhawu leyi a a tshamela ku ya eka yona.

Matirhiselo ya mutlhokoveteri ya swivutiso leswi kombisiweke laha henhla na ririmi ro khavisa swi humelerisa vutshila bya yena byo paluxa hungu hi mutswari wa xisati wo pfumala vutihlamuleri, loyi a nga rhandziki leswaku n'wana wa yena a layiwa na ku kombiwa ndlela hambiloko a hoxisile.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 06

X&R = 04

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI YI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.)

[10]

XIVUTISO XA 2 (XIMBANGU)

'MBILU YA WENA I LWANDLE' – MT Mahuntsi

- 2.1 Mutlhokovetseri u khensa rirhandzu leri a kombiwaka rona hi nsati wa yena loyi a kotaka ku hlayisa vana lava a nga n'wi kuma a ri na vona no hanya kahle na vatswari va yena na vamakwavo va yena va xisati. Leswi swi endla leswaku mutlhokovetseri a navelela nsati wa yena leswaku a amukeriwa eka Xikwembu loko a lovile.✓✓ (2)
- 2.2 'Mina ndzi ri Matilo yo ku be!'/Ntila wa 20.✓ (1)
- 2.3 Vana./B.✓ (1)
- 2.4 Mutlhokovetseri u tsakile✓ hikuva munhu loyi a tlhokovetselaka hi yena u na hanyelo lerinene, leri rhulisaka mbilu.✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 2.5 Xi na nkoka wa ku hi hlohlotella leswaku hi khensa/ndhunduzela vanhu eka leswinene leswi va swi endlaka leswaku va ya emahlweni va swi endla./Xi na nkoka wa leswaku vanhu lava khensiwaka/ndhunduzeriwaka va yisa emahlweni mintirho leyinene.✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 2.6 Ndzi nga va tsundzuxa leswaku va komba muhariva wa vona rirhandzu, va n'wi seketela na ku hanya na yena kahle tanihileswi na yena a nga kahle eka vona.✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

(2)
[10]

XIVUTISO XA 3 (XIMBANGU)**'HI LO YINI HINA?' – MA Khosa**

- 3.1 Mutlhokovetseri u vilerisiwa hi ku tala ka tikereke etikweni masiku lawa na hilaha vafundhisi vo tala va tirhisaka rito ra Xikwembu hakona ku tivuyerisa hi tlhelo ra mali.√√ (2)
- 3.2 'Lero vana va ndhoda va kala va kamanela yona!'./Ntila 6.√ (1)
- 3.3 vubihi lebyi endliwaka etikerekeni./A.√ (1)
- 3.4 I ku va mutlhokovetseri a lava ku tiva leswi Xikwembu xi swi vulaka ehenhla ka xiyimo kumbe vubihi lebyi ku tlhokovetseriwaka hi byona hi tlhelo ra tikereke.√√ (2)
- 3.5 Ndzi nga vula leswaku a hi mhaka ya kahle ku va vanhu va lwela mali ekerekeni hikuva leswi swi onha ku tenga loku languteriweke leswaku ku va kona ekerekeni./Ndzi nga vula leswaku a hi mhaka ya kahle ku va vanhu va lwela mali ekerekeni hikuva swi nga endla leswaku swirho swin'wana swi tshika ku ya ekerekeni hikokwalaho ka ku pfumaleka ka kurhula.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 3.6 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta navela leswaku mfumo wu tumbuluxa komiti/khomixini yo kambisisa loko vafundhisi lava nga kona etikerekeni to hambanahambana etikweni va ringanerile ku va vafundhisi.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

[10]**XIVUTISO XA 4 (XIMBANGU)****'RIFU' – NW Phakula**

- 4.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi rifu leri ku nga khale ri ri kona, leri nga hlawuriki leswaku ri teka mani naswona a ku na laha vanhu va nga balekelaka kona va ya tumbela hikuva rifu ri nga humelela kun'wana na kun'wana.√√ (2)
- 4.2 'Vakokwa wa kokwa wa kokwa wa vakokwana u va mintile'./Ntila wa 2.√ (1)
- 4.3 nkani./B.√ (1)
- 4.4 I ku tiyisisa/tshikelela mhaka ya leswaku rifu a ri hlawuli, vanhu hinkwavo va lova.√√ (2)
- 4.5 Hileswi nghala ku nga xiharhi xa matimba, kutani mutlhokovetseri u kombisa hilaha rifu ri nga na matimba ehenhla ka vutomi bya vanhu hakona.√√ (2)
- 4.6 I mhaka ya kahle hikuva loko va lemukisiwile hi mhaka leyi va ta hanya vutomi lebyinene, lebyi tsakisaka Xikwembu leswaku loko va ta lova va ta kuma ku hlayiseka eka Xona.√√ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[10]

NA**XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO****NDYELO YA SWILOVOLOVO – RK Gum'sani et al.****XIVUTISO XA 5 (XIMBANGU)****'KU LAHLEKERIWA' – RK Gum'sani**

- 5.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi wansati loyi a loveriweke hi nuna, loyi a twaka ku vava swinene hikuva a a endleriwa hinkwaswo hi nuna wa yena. Mutlhokovetseri u tlhela a tsundzuxa wansati loyi leswaku a tiyisela xiyimo lexi na ku va a sungula ku tihanyela a ya emahlweni.√√ (2)
- 5.2 'Mbilu yakwe yi handzukile.'/Ntila wa 3.√ (1)
- 5.3 Nuna./B.√ (1)
- 5.4 Mutlhokovetseri u tirhisile xigego lexi ku fananisa wansati na nghilazi leyi loko yi nga khomiwi kahle yi waka kutani yi fayeka, ku ri ndlela yo tsundzuxa vanhu lava hanyaka na yena leswaku loko va vulavula na yena va fanele ku tiyisela leswaku a va n'wi khunguvanyisi tanihileswi rifu leri ri n'wi twiseke ku vava.√√ (2)
- 5.5 U hlamusela leswaku na yena u loveriwile tanihi wansati loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena.√√ (2)
- 5.6 Ndzi nga vula leswaku i marito ya kahle yo tsundzuxa wansati loyi a loveriweke hi nuna wa yena hikuva hambiloko a twa ku vava hikokwalaho ko loveriwa, vutomi byi ya emahlweni kutani wansati loyi u fanele ku pfuka a tiyimela.√√ (2)
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

[10]**NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30**

XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA**XIVUTISO XA 6 (XITSALWANA)****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Loko munhu a navelela van'wana swo biha a tlhela a tirhisa tindlela to hamboloka ku fikelela ku navela ka yena emakumu hi yena a xanisekaka. Leswi swi tiyisisiwa hi leswi humeleleke Johnson Hlongwane eka tsalwa leri.

- Hlongwane, loyi a a ri museketeri wa mininjhere efemeni ya PPE eGiyani a a navelela Chavalala swo biha hi ku va a nga lavi leswaku a kuma xitulu xa vuhlanganisinkulu efemeni leyi. Leswi a swi vangywa hi matirhelo ya Chavalala ya xiyimo xa le henhla kutani Hlongwane a a chava leswaku u ta n'wi tekela xitulu xa yena.
- Loko ku humile poso ya vuhlanganisinkulu leyi a yi fanerile yi kumiwa hi Chavalala, Hlongwane u teriwile hi mavondzo kutani a sungula ku yimayima leswaku a kuma tindlela to n'wi sivela ku kuma poso leyi.
- Loko Chavalala a n'wi lerile leswaku u ya hlangana na van'wamabindzu eNkowankowa, Hlongwane u n'wi holoverile a vula leswaku yena a nga n'wi nyikangi mpfumelelo ku ri hi ku a a n'wi nyikile.
- U lumbetile Chavalala loko a yisile swiviko ehofisini ya yena leswaku u n'wi hlevile kutani a n'wi tshembisa leswaku u ta n'wi ba ngopfu a tlhela a n'wi chaja hi *'defamation of character'*.
- A a tshamela ku hleva Chavalala eka Mukhari na le ka vanghana va yena hi ku vula leswaku loko yena a ha ri mupfuneti wa mininjhere efemeni ya PPE Chavalala a nge pfuki a tlakusiwile.
- Loko va ri ehodela na vaBriggs, Hlongwane u vulavulerile ehenhla hi Xinghezi a ku Chavalala u ta entirhweni a nwile byalwa kambe loko a vona valungu u tiendla onge a nga nwi.
- U byerile Brooks leswaku Chavalala a nga fanelangi ku nyikiwa poso ya vuhlanganisinkulu hikuva wa ha ri ntsongo.
- Loko a twile leswaku Chavalala u fanele ku ya eEurope a ya hlangana na vahlanganisikulobye u hlohloterile Brooks leswaku a nga n'wi pfumeleli hikuva u komile naswona u na marhengwe.
- Loko bodo ya vufambisi yi sindzisile leswaku Chavalala a ya eEurope, Hlongwane a a fanerile ku n'wi landzela thikithi ra xihahampfhuka eAlfa Agency eTzaneen kambe u arile, a vula leswaku Chavalala a tilandzela hi yexe.
- Loko Chavalala a ri eEurope Hlongwane na vanghana va yena va yivile cheke efemeni ya PPE ehofisini ya Nyeleti va ya hakela xikweleti xa Chavalala eTzaneen eka OK leswaku huvo ya vufambisi yi ta ehleketa leswaku Chavalala na Nyeleti hi vona va nga yiva cheke tanihileswi Nyeleti a a ri yena mutsari wa ticheke efemeni leyi, leswi a va endlela leswaku loko Chavalala a vuya a ta hlongoriwa entirhweni.
- Loko a vona leswaku ku navela ka yena ko hlongorisa Chavalala a ku humeleli u yile eka n'anga ya yena Xingovenana leswaku yi ta n'wi tiyisa leswaku a nga voniwi nandzu loko a ya ekhoto, a ya eka ntukulu wa yena Lunga loyi a a ri gqhweta, ku ya n'wi kombela leswaku a ya va yimela ekhoto, yena na vanghana va yena kambe hinkwaswo leswi a swi n'wi pfunangi nchumu.
- Hi ku vona leswaku a nga humeleli eka makungu ya yena u hetelerile a hlangana nhloko, laha a kumiweke hi Nsatimuni ehofisini ya yena a nga ambalangi nchumu.

Tindlela hinkwato leti Hlongwane a ti tirhiseke ku fikelela ku navela ka yena ko hlongorisa Chavalala entirhweni ti hetelerile ti n'wi vangerile ku xaniseka na ku tikuma a ri ekhotsweni na vanghana va yena.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI YI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANLANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.)

[25]

XIVUTISO XA 7 (XIMBANGU)

MULUNGUNTIMA – TH Khosa

- 7.1 U ya eKatlhlong eka ntukulu wa yena Lunga./U ya eKatlhlong.√ (1)
- 7.2 Maria./C.√ (1)
- 7.3 I bya ku lava ku hlongorisa Chavalala entirhweni a ngenisa munghana wa yena Mathebula.√ (1)
- 7.4 Briggs i Dayirektara ehofisinkulu ya PPE eJoni kasi Brooks i mininjhere efemeni ya PPE eka rhavi ra le Giyani.√√ (2)
- 7.5 I Hlongwane√ hikuva u navela ku hlongorisa Chavalala entirhweni kambe wa tsandzeka hikuva Bodo ya vufambisi bya le femeni ya PPE yi byerile Brooks leswaku a nga na matimba yo thola no hlongola vatirhi.√ (2)
- 7.6 I wa ku va a basisiwa hi feme eka ku va yi ta va yi onhile kumbe ku thyakisa vito ra yena.√√ (2)
- 7.7 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta twa ku vava swinene hileswi ndyangu wa mina a wu ta xaniseka hi ku va ndzi nga ha tirhi tanihleswi ku va ndzi famba ndzi lava ntirho wun'wana ku nga riki matlangwana, ya tika swinene.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana matitwelo lama twisisekaka.) (2)
- 7.8 I wa ka Khuzwayo.√ (1)
- 7.9 Hlongwane a a lava leswaku Lunga a ya n'wi yimela na vanghana va yena eka nandzu lowu a va khomeriwile wona wo va va yivile cheke efemeni ya PPE.√√ (2)
- 7.10 Hlongwane i malume wa Lunga./Lunga i ntukulu wa Hlongwane./Lunga i n'wana wa sesi wa Hlongwane.√√ (2)

- 7.11 A a nga tsakangi hikuva a a chuhile hi ku ehleketa leswaku loko a fika eGiyani swi nga endleka a khomiwa a ya pfaleriwa ekhotsweni hikokwalaho ka cheke leyi a yi yiveke.√√ (2)
- 7.12 I ntlimbo wa le ndzeni√ lowu a nga lo tivangela hi ku va a navela leswaku Chavalala a hlongoriwa efemeni ya PPE.√ (2)
- 7.13 Hileswi a a nga ri na matimba ehenhla ka nandzu lowu tanihileswi a wu ri emavokweni ya sejeni Mlambo loyi a a endla ndzavisiso hi mfanelo.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 7.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ku nga va ku ri leswi a a nga tshembi leswaku u ta pona kumbe a a nge poni ku khomiwa a ya ejele. Ku yimbelela ku nga va ku ri ndlela yo ringeta ku rivala hi nandzu lowu a wu endleke wo yiva cheke efemeni ya PPE.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 7.15 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a hunguta ku nwa byalwa hikuva swi endla leswaku a nga ha tirhi hi ku tiyimisela entirhweni./A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a a byi tshike hikuva ndyangu wa yena wu nga xaniseka tanihileswi byalwa byi vangaka madzolongwa emindyangwini yo tala.√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)

[25]**XIVUTISO XA 8 (XITSALWANA)****MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mthombeni**

Xiyimo endzeni ka yindlu ya N'wa-Mdanisi xi endlile leswaku Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti a tsandzeka ku tikhoma hi siku leri a a yile ku ya 'khongelela n'wana loyi a a vabya' kutani a tikuma a ngenhile endzingweni wa timhaka ta vugangu na N'wa-Mdanisi.

- Loko Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti a nghena endlwini ya N'wa-Mdanisi namadyambu u kumile swakudya swo swekiwa hi malwandla swi vekiwile etafuleni swi tlhela swi funengetiwa hi lapi ro sivela tinhongana ku tshama ehenhla ka swakudya.
- Leswi N'wa-Mdanisi a a bombisile xiswona swi kokile rinoko ra Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti.
- Hi siku leri N'wa-Mdanisi a a tikarhatile swinene ku basisa yindlu ya yena ku tlula masiku man'wana, leswi kombaka leswaku a a ri na xikongomelo xo kanganyisa Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti.
- Nhundzu endlwini ya N'wa-Mdanisi a yi hatimisiwile yi tlhela yi vekiwa hi vukhwatsi laha a yi fanerile ku va kona naswona a yi tlhela yi fanela laha a yi vekiwile kona.
- Tanihileswi a ku ri nkarhi wa ximumu, N'wa-Mdanisi a a pfurile tinyangwa na mafasitere leswaku endlwini ku phyuphya ku ri ndlela ya leswaku Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti a titwa a amukelekile.
- Malwandla ya le ndlwini ya N'wa-Mdanisi ya endlile leswaku mahlo ya Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti ya rhandza leswi a ya ri eku swi voneni ya tlhela ya kokiwa rinoko ra mbilu hi ku ehleketa voko leri endleke hinkwaswo.

- Mavulavulelo ya N'wa-Mdanisi tanihleswi a a ri wansati loyi a a swi kota ku vulavula hi mhaka yin'wana na yin'wana handle ko papalata ma endlile leswaku Mufundhisi a nga swi voni leswaku nkarhi wu fambile naswona se a ku ri vusiku swinene.
- Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti u swi vonile leswaku a ku nga ri na n'wana loyi a a fanele ku n'wi khongelela kambe vunene, tintswalo na mafundza ya N'wa-Mdanisi swi n'wi tshikelerile kutani a tsandzeka ku famba.
- Ku tiphina ka Mfundhisi Nyiko Tlhomandloti ku endlile leswaku a huma endlwini ya ka N'wa-Mdanisi loko vurhonga bya matakuxa se byi humile.

Hinkwaswo leswi hlamuseriweke laha henhla swi endlile leswaku Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti a rivateka ekaya ka N'wa-Mdanisi kufika laha a tikumeke a werile endzingweni wa vugangu.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI YI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.)

[25]

XIVUTISO XA 9 (XIMBANGU)

MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni

- 9.1 Manana Baloyi./Cheyeza.✓ Celela.✓ (2)
- 9.2 Ku byewula malepfu✓ na ku tsemeta misisi.✓ (2)
- 9.3 Ekholichini ya N'walungu.✓ (1)
- 9.4 Ndzi nga vula leswaku a swi talangi/a swi koteki ku va munhu a tlula hinkwavo eka hinkwaswo. Leswi ko va ku navela loku Mufundhisi Tlhomandloti a a ri na kona ehenhla ka vana va yena.✓✓ (2)
- 9.5 Ndzi twisisa leswaku Mufundhisi Tlhomandloti i mutswari loyi a rhandzaka vana va yena hi ku hetiseka naswona u va navelela leswinene hambiloko ku navela loku a nga na kona ehenhla ka vana va yena ku nga vi hi ndlela leyi a lavaka yona.✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.6 Vito leri ri hundzukile xikhovolelo hikuva Nyiko u tikumile a sungurile swa vugangu na N'wa-Mdanisi loyi a a ri noni, a nghena ekerekeni ya yena. Ematshan'weni yo n'wi rhangela na ku n'wi letela tanihi 'murisi lonene', u n'wi endlile nsati wa yena wa le xihundleni, leswi kanetanaka na vito leri.✓✓ (2)
- 9.7 Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a byela swirho swa kereke leswaku swi ta na lava vabyaka ekerekeni leswaku a ta va khongelela kona./Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku loko swi boha leswaku a ya khongelela vavabyi emakaya u fanele a famba na nsati wa yena kumbe vakulukumba va kereke.✓✓ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 9.8 N'wa-Basani.✓ (1)
- 9.9 Nyiko./C.✓ (1)

- 9.10 Emasirheni.√ (1)
- 9.11 A a ri na ntlimbo wa le handle√ lowu a vangeriweke hi tata wa yena hi ku va a a n'wi arisile ku tekana na murhandziwa wa yena Soluka hi ku vula leswaku i Muqhoza.√ (2)
- 9.12 A a ringeta ku rivala ku vava loku a a ku twa hikokwalaho ko arisiwa ku tekana na Soluka tanihileswi a a byerile tata wa yena leswaku leswi a n'wi aelaka a ku na un'wana a nga ta n'wi teka.√√ (2)
- 9.13 Mufundhisi Tlhomandloti a a navela leswaku Madambi a teka nsati wa Mutsonga kambe a swi vangi tano hikuva Madambi a a tilavela Soluka, nhwana wa Muqhoza.√√ (2)
- 9.14 A ndzi ta va ndzi rhurhile ekaya ndzi ya tshama eka rin'wana tiko leswaku ndzi rivalanyana hi mhaka leyi, ku nga ri ku tidlaya tanihi Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti./A ndzi ta va ndzi yile eka lavo tirhana na miehleketo ndzi ya kombela ku pfuniwa.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 9.15 Swi kahle hikuva ku landzeleriwile nawu lowu bohiweke hi huvo ya vufambisi bya kereke, lowu na vona a va wu tiva.√ (Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)

[25]

XIVUTISO XA 10 (XITSALWANA)

XIMITANTSENGELE – IS Shabangu

Munhu un'wana na un'wana u na nkoka evuton'wini kutani u fanele ku xiximiwa swi nga ri na mhaka leswaku u n'wi tekisa ku yini. Loko munhu swilo swa ha n'wi fambela kahle, a nga swi koti ku hambanisa exikarhi ka vanhu lava n'wi kombaka rirhandzu ra ntiyiso na lava n'wi phuntisaka, va endla onge va n'wi rhandza kasi entiyisweni a va n'wi rhandzi, ko va na swin'wana va swi lavaka eka yena. Leswi swi tiyisisiwa hi leswi humelelaka etsalweni laha Ntsengele Godfrey (Godi) Kubayi ekusunguleni a a rhandza nsati wa yena Lindiwe a tlhela a n'wi xixima.

- Xiyimo xi sungurile ku cinca loko a kumile ntirho wa vumininjhere eka GDC eGiyani laha a yengiweke hi ku saseka ka Florence Ndlovu (Mafloza), loyi a va tirha swin'we ehofisini kutani a sungula ku ka a nga ha wu voni nkoka wa nsati wa yena Lindiwe evuton'wini bya yena.
- Mafloza a a tshamela ku n'wi rivata kufikela laha a mukaka navusiku swinene, minkarhi yin'wana na ku muka a nga ha muki.
- Hikokwalaho ko va a nga ha voni nkoka wa Lindiwe evuton'wini bya yena, a a kariha a n'wi byela na leswaku *twelve o'clock* ya le xikarhi ka vusiku ka ha ri nkarhi wa kahle wo va a vuya ekaya.
- Rirhandzu ra Mafloza ri pfarile Godi mahlo kufikela laha a nga ha voniki nkoka wo hlayisa ndyangu wa yena. Loko Lindiwe a ku wa vulavula a n'wi byela leswaku a a tihlayisele vana va yena hikuva xikolo u n'wi dyondzisile.
- Leswi swi endlile leswaku Lindiwe a kombela malume Sambula leswaku a nghenelela eka mhaka leyi, kambe ematshan'weni yo cinca mahanyelo, Godi u rhurhile a ya tshama na murhandziwa wa yena Mafloza eka Siyandhani.

- Godi na Mafloza va tsandzekile ku tikhoma kufikela laha va nga tolovela ku endla timhaka ta masangu entirhweni leswi endleke leswaku va hlongoriwa endzhaku ka loko va voniwile nandzu wo tsandzeka ku tikhoma na ku xixima ntirho wa vona.
- Mafloza u vile na nkateko wo va munghana wa yena Japisa a n'wi kumerile ntirho wa tithenda leswi endleke leswaku a sungula ku xanisa Godi.
- Godi a a hamba a xanisiwa hi Mafloza na n'wana wa yena Vhelaphi, leswi a swi nga humeleli ekaya ka yena na nsati wa yena Lindiwe; kutani a sungula ku tisola hi ku tsundzuka rirhandzu na ku xixima loku nsati wa yena a a n'wi komba kona.
- Mafloza na Vhelaphi va kale va n'wi tshembisa ku n'wi balesela, hiloko a vona swi ri swa nkoka ku tlhelela ekaya a ha hanya a ya kombela ku rivaleriwa ka nsati wa yena.
- Loko a fikile ekaya, nsati wa yena Lindiwe u n'wi rivalerile a n'wi nyika na xikhiya xa movha lowu vana a va n'wi xaverile wona tanihi nyiko yo khensa ku va a va kurisile a ri yexe.

Leswi hinkwaswo swi tiyisisa leswaku ndlela yo hamboloka leyi Godfrey a a yi tekile yo nyenya nsati wa yena, a ya tshama na Mafloza a yi n'wi pfunangi nchumu hikuva u hetelerile a swi vonile leswaku nsati wa yena i wa nkoka.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.)

[25]

XIVUTISO XA 11 (XIMBANGU)

XIMITANTSENGELE – IS Shabangu

- 11.1 Eholweni ya Swiss Mission eGiyani./Eholweni ya Swiss Mission.✓ (1)
- 11.2 Hileswi tata wa yena a a hundzile emisaveni kutani a a fanele a ya lava ntirho leswaku a ta kota ku hlayisa mana wa yena na vamakwavo.✓✓ (2)
- 11.3 A a tsakisiwa hileswi thica Mbhele a a yimbelerisa khwayere ya yena xiswona, leswi a swi endla leswaku a hlula minkarhi hinkwayo.✓ (1)
- 11.4 vabya./A.✓ (1)
- 11.5 Eka ntshaho lowu Godi wa ha rhandza Lindiwe hi mbilu ya yena hinkwayo kasi loko a sungula ku rhandzana na Mafloza rirhandzu leri a a ri na rona eka Lindiwe a ra ha ri kona.✓✓ (2)
- 11.6 Hileswi a a xixima vatswari va yena kutani a a nga swi tsakeli leswaku va swi tiva leswaku u sungurile timhaka ta vugangu.✓✓ (2)
- 11.7 Lindiwe u byerile vatswari va yena vunwa a ku u endzela mhanintsongo wa yena kasi u ya eka murhandziwa wa yena Godfrey, kufikela laha a biheke emirini kutani xihundla xa yena xi humela erivaleni hikuva u heleketiwile eka vaGodfrey ku ya vikiwa nandzu wa ndzhwalo lowu a a ri na wona.✓✓ (2)

- 11.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: U endlile kahle hikuva hi yena mativula naswona loko a tirha a a lulamisile hinkwaswo leswi a a ta swi tirhisa ku lahla mana wakwe hindlela yo xiximeka.√√

NA

A nga endlangi kahle hikuva hi ndhavuko wa hina loko munhu a hundzile emisaveni hambu o va a ri ekule ngopfu, wa landziwa a ya vekiwa laha a humaka kona kutani na mana wa yena a a fanele ku lahliwa eka Makoxa, laha a humaka kona.√√

(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketetelelo lama twisisekaka.)

(2)

- 11.9 Eka ntangha nhungu./Eka 'form III'./Eka JC.√

(1)

- 11.10 Loko a ha ku sungula ku rhandzana na Godi a a n'wi xixima na ku titsongahata loko a vulavula na yena kasi loko se a kumile tithenda endzhaku ka ku hlongoriwa ka vona entirhweni a a nga ha n'wi xiximi, a a n'wi xanisa a tlhela a n'wi hlongola endlwini leyi Godi a nga n'wi akela yona hi mali leyi a a yi lombile eka GDC.√√

(2)

- 11.11 Ma kombisa leswaku a nga na rirhandzu ra ntiyiso kambe wo tilavela ntsena mali ya vona.√√

(2)

- 11.12 Xi herisiwile hi ku va Godi a tlhelerile ekaya ka yena a ya kombela ku rivaleriwa hi nsati wa yena Lindiwe.√√

(2)

- 11.13 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku munhu a nga fanelangi ku tlherisela xidyoho hi xidyoho./Ndzi dyondzile leswaku ku rivalela i swa nkoka.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.)

(2)

- 11.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ri thiyiwile kahle hikuva rito ra 'xiviri' ri kombisa ntiyiso/ku tiyimisela tanihileswi Lindiwe hambiloko xiyimo xi tika, nuna wa yena a n'wi siyile ekaya a ya tshama na Mafloza eka Siyandhani, yena u sarile a hlayisa ndyangu wa yena./Ri thiyiwile kahle Lindiwe u kurisile vana va yena a ri yexe kambe loko va lava ku n'wi khensa hi movha, u arile a vula leswaku khiya ri amukeriwa hi Ntsengele nuna wa yena./Ri thiyiwile kahle loko Lindiwe a ri na swirhalanganyi, ematshan'weni yo byela vatswari va yena, u byerile malume wa Godi, Sambula.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketetelelo lama twisisekaka.)

(2)

- 11.15 A ndzi nga ta endla nchumu, a ndzi to timiyelela ndzi tlhela ndzi hambana na yena ndzi ya emahlweni na vutomi./A ndzi ta rhurha ndzi tlhelela ekaya ka mina laha ku nga na vana va mina va xiviri.√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.)

(1)

[25]

KUMBE

MFUWO WA RIXAKA**XIVUTISO XA 12: NTSHEKETO (XITSALWANA)****RIVOMBA RA VUTSONGA – C Lambane na MT Mthombeni**

Mintsheketo, swivulavulelo, swivuriso na swiphato swa ndhavuko eka mfuwo wa rixaka swi nga pfuna ku dyondzisa, ku tshinya na ku hungasa. Leswi swi tiyisiwa hi leswi humelalaka eka ntsheketo wa 'N'wambilumakokorho' na xiphato xa ndhavuko xa 'Eric Nxumalo'.

- Wanuna un'wana loyi a a ri muhloti a a ri na vasati vambirhi laha loko a vuyile eku hloteni a phasile gamba a byeleke nsati lontsongo leswaku a n'wi swekela rona kambe hikokwalaho ka vulolo lebyi a a ri na byona u arile, a vula leswaku gamba a nga dyi na ku khoma a nga khomi.
- Nsati lonkulu u swekile gamba a ri tshika epotweni kutani va ya etihunyini laha nsati lontsongo loko va ri endleleni nsati lontsongo a byeleke nsati lonkulu leswaku u rivele hari ekaya kutani a tthelela a ku u landza yona kasi a a lava ku ya dya nyama hinkwayo a siya marhambu ntsena.
- Wanuna u hlamarile loko a kuma leswaku nyama yi dyiwile hiloko a vutisa vasati va yena kutani hinkwavo va vula leswaku a va tivi nchumu. Hiloko a teka xiboho xo ya emungomeni laha a byeleke vasati va yena leswaku loyi a nga ta biwa hi mungoma a nge vuyi na yena, u ta fela kwale.
- Nsati lontsongo a a lerile na n'wana wa yena wa xifanyetana a tlhela a n'wi byela leswaku loko a vona n'hwembe yi vuna, swi vula leswaku a nge he vuyi kutani u fanele ku longa swilo swa yena a ya eka vakokwa va yena.
- Hakunene n'hwembe yi vunile kutani xifanyetana xi endla leswi xi lerisiweke swona, laha xi hlanganeke na N'wambilumakokorho loyi a xi byeleke leswaku va hluvula swiambalo va khida.
- Loko va heta ku khida N'wambilumakokorho u ambarile swiambalo swa xifanyetana kutani a byela xifanyetana leswaku xi ambala dzovo ra yena lero nuhwa, va rhangisana va ya eka vakokwana wa xifanyetana.
- Kokwana wa xifanyetana a a hlayisa N'wambilumakokorho hi rirhandzu tanihileswi a a ehleketa leswaku i ntukulu wa yena.
- Loko kokwana wa xifanyetana a lemukile leswaku N'wambilumakokorho a hi ntukulu wa yena u lukile rhengu ro cela goji kutani a vekela sangu ehenhla ka rona.
- U vitanile N'wambilumakokorho leswaku a ta tshama esangwini leswaku a ta n'wi tsemeta misisi, xikongomelo xa yena ku ri leswaku a ta wela egojini, laha a weleke endzeni ka rona a fa.
- Leswi hinkwaswo a swi ta va swi siveriwile loko wansati lontsongo a a nga vangi na vulolo na vuxisi bya leswaku gamba a nga dyi na ku khoma a nga khomi.
- N'wambilumakokorho a a ta va a nga dlayiwangi loko a a nga endlangi xifanyetana nsele wo xi tekela swiambalo swa xona, a tlhela a tiphina hi ku hlayisiwa hi kokwa wa xona loko xona xi xaniseka.
- Mintsheketo yi pfuna ku hungasa vanhu hi nkarhi wa maxuxu.
- Eka xiphato xa ndhavuko xa 'Eric Nxumalo' muphati u ndhundhuzela hosi Eric Nxumalo hikokwalaho ka mafambiselo lamanene ya tiko ra yena.

- U ya emahlweni a hlamusela hi ku vambiwa ka tiko, leswi kombaka mafambiselo lamanene ya tiko hi hosi Eric Nxumalo.
- Muphati u hetelela hi ku tiyisisa/tshikelela ku khensa hosi, leswi kombaka ku eneriseka loku nga kona ka vaakatiko na ku va va komba ku seketela hosi ya vona leswaku yi ya emahlweni yi va fambisa hi ku tikarhata.
- Swiphato swa muxaka lowu swa pfuna swinene hikuva loko vahlayi va swi hlaya va kuma nhlohlotelo wo seketela tihosi ta vona kasi na tona tihosi ti kota ku swi tiva leswaku tiko ri vona matirhelo ya tona lamanene kutani ti hlohloleleka ku ya emahlweni na ntirho lowunene lowu ti wu endlaka.
- Swiphato swa ndhavuko swa pfuna ku hungasa vanhu eka minkhuvo/mintlangu ya ndhavuko.

Hinkwaswo leswi hlamuseriweke laha henhla swi tiyisisa/tshikelela mhaka ya leswaku mintsheketo na swiphato swa ndhavuko swi na nkoka wo dyondzisa, ku tshinya na ku hungasa.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.)

[25]

XIVUTISO XA 13: NTSHEKETO (XIMBANGU)

RIVOMBA RA VUTSONGA – C Lambane na MT Mthombeni

'MANTOMBI NA XIKOXA'

- 13.1 Va tshika leswi va swi endlaka va yingisela ntsheketo./A.√ (1)
- 13.2 Mantombi u kumile nguvu yo saseka na rihlelo leri a ri tele hi vusenga bya nsuku, kasi sesi wa yena hikokwalaho ko honisa swileriso swa xikhegudyana, a nga kumangi nchumu.√√ (2)
- 13.3 Sesi wa Mantombi u na nsele, loko Mantombi a vuyile na nguvu yo saseka na rihlelo leri a ri tele hi vusenga leswi a a nyikiwile hi xikhegudyana, ematshan'weni yo tsaka na yena, u teriwile hi mavondzo./Sesi wa Mantombi u na mavondzo, loko a vona nguvu ya Mantombi yo saseka, u lahla ya yena a ehleketa leswaku na yena u ta kuma yo fana na ya Mantombi.√√ (2)
- 13.4 Hileswi a yi sasekile ku tlula ta vona kutani a swi nga va tsakisi ku n'wi vona a ri na yona.√√ (2)
- 13.5 Wu hi lemukisa hi khombo leri hi nga tshukaka hi hlanganile na rona loko ho tikuma hi ri hexe enhoveni.√√ (2)
- 13.6 I ntlimbo wa le ndzeni√ hikuva u lo tivangela hi ku navela nguvu ya Mantombi yo saseka kutani a lahla ya yena, loko xikhegudyana lexi a xi fanerile xi n'wi nyika nguvu xi n'wi lerisa leswaku a xi nantswela u arile kutani ematshan'weni yo kuma nguvu yo saseka, u humile thyaka na swirhumbana swo fana na swa xikhegudyana miri wa yena hinkwawo.√ (2)

- 13.7 A swi khorwisi, a swi endleki leswaku xikhegudyana xi tshama xi ri xoxe enhoveni naswona munhu a nge tirhisi ririmi ra yena ku basisa un'wana hambu o n'wi tshembisa rifumo hinkwaro ra misava.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 13.8 A ndzi ta vutisa lava a a yile na vona eku khideni leswaku u kwihi. Loko ndzi nga hlamuleki, a ndzi ta kombela van'wana leswaku hi famba hi n'wi lava.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

NA

XIPHATO XA NDHAVUKO (XIMBANGU)

'MAPUNGUBWE'

- 13.9 Muphati u hi byela hi xintshabyana xa Mapungubwe lexi kumekaka eka xifundzankulu xa Limpopo, u ya emahlweni a hi byela hi swilo swa nkoka swo endliwa hi nsuku, koporo, nghilazi na vuhlalu leswi kumekaka eka xintshabyana lexi na leswaku swin'wana swa swona swi hlayisiwile eYunivhesiti ya Pitori.√√ (2)
- 13.10 I vanhu hinkwavo lava tsakelaka ku endzela ndhawu leyi.√√ (2)
- 13.11 'Hi lembe ra 1932 u hlometerile.'/Ntila wa 27.√ (1)
- 13.12 Ntila lowu wu vula leswaku xifundzankulu xa Limpopo xi kumeka eAfrika-Dzonga.√√ (2)
- 13.13 Ndzi nga vula leswaku u tsakile√ hikuva u phata ndhawu leyi a tinyungubyisaka hi yona.√ (2)
- 13.14 Swi na nkoka hikuva swi kurisa ikhonomi ya tiko ra hina tanihileswi vo tala va endzelaka ndhawu leyi ku ya vona swilo leswi kumekaka eka xona.√
(Maraka i yo seketela ntsena.) (1)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 14 (XITSALWANA)****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

Ku hlamba vunwa swi vula ku tshika ku kaneta leswi nga ntiyiso. Tsalwa leri ri thiyiwile kahle hikuva eka rona ku na swimunhuhatwa swimbirhi, ku nga Matanato na Xihangalasi, leswi a swi kaneta ntiyiso lowu nga erivaleni kambe emakumu swi amukerile leswaku a swi hanya hi vunwa.

- Xihangalasi u bihisile Topisa emirini, a tlhela a nga n'wi teki, a vula leswaku n'wana a hi wa yena kutani a ya teka nhwana wa ka Ngobeni, leswi endleke leswaku Topisa a tikurisela n'wana wa yena a ri swakwe.
- Swi tekile nkarhi wo leha Topisa a titshamela ekaya ka vona, a nga tekiwangi naswona a a swi amukerile leswaku swa vukati swi tsandzile.
- Hi nkateko Mavhavaza u endzile eka Xigalo hi xikongomelo xo ya tikumela nsati wa Muchangana, laha a nga fika a teka Topisa tanihi nsati wa yena.
- Loko Xihangalasi a twa leswaku Topisa se u tekiwile, u yile ekaya ka Mavhavaza a fika a ku u lava nsati wa yena na n'wana, leswi hlamariseke Topisa hikuva a a tshamile malembe yo tala a nga tekiwangi kambe Xihangalasi a a nga si tshama a yi endla mhaka yo fana na leyi.
- Topisa u arile kutani Xihangalasi a ya emahlweni a sindzisa leswaku u lava n'wana wa yena.
- Emakumu Topisa u n'wi hlongorile, a ntshuxa na timbyana ti n'wi lumetela milenge yi kondza yi ya tsemiwa.
- Loko Matanato a ri eJoni u nyanyuriwile hi rirhandzu rintshwa leri a a ri kuma eka murhandziwa wa yena Rhoda kutani a nyenya nsati wa yena N'wa-Xirhami, a vona a nga ha n'wi fanelangi.
- U byerile Mavhavaza leswaku vavasati va Machangana a va tlharihang, a va hlambi naswona a va pfuni nchumu.
- U vurile na leswaku nsati wa yena N'wa-Xirhami i xidakwa naswona u pfa a nga etleli na le kaya, a siya vana va ri voxé.
- Loko nsati wa yena N'wa-Xirhami a lava ku n'wi kumela hlantswa u arile a vula leswaku n'wana wa buti wa N'wa-Xirhami loyi a a lava ku n'wi tekela yena wa ha ri ntsongo.
- U byerile munghana wa yena Mavhavaza leswaku se u tiyisile ku lava ku teka Rhoda na leswaku nsati wa yena N'wa-Xirhami u n'wi byerile.
- Mavhavaza u n'wi byerile leswaku yena (Matanato) na Rhoda va yelana kambe a nga ri na mhaka na swona.
- Loko Matanato na Mavhavaza va endzerile eka va Rhoda, Sofia mana wa Rhoda u va byerile leswaku Chanki swi vula Cauke naswona tata wa Rhoda a a ri Livhiti Sheks Chanki.
- Xilumuni u hlamuserile leswi mavito lawa ya vulaka swona hi Xitsonga kutani va sungula ku lemuka leswaku hi wona mavito ya hosi ya Matanato loyi a a khorwile eJoni a hetelela a lovela kona.
- Sofia mana wa Rhoda u swi tiyisisile leswaku Livhiti Sheks Chanki hi yena hosi ya Matanato, Tshikani Mininginisi Chauke. U va kombile swifaniso a hetelela hi ku famba na vona a ya va komba sirha ra yena.

- Matanato u herile matimba loko a kuma leswaku Rhoda, murhandziwa wa yena i n'wana wa hosi ya yena naswona laha a a ku hi le vukweni bya yena hi le kaya ka hosi ya yena.
- Emakumu u hambanile na Rhoda a tthelela ekaya ku ya rivalelana na nsati wa yena N'wa-Xirhami, a tlhela a swi twisisa ku teka hlantswa leyi N'wa-Xirhami a a n'wi hlawulerile yona kutani a tshama na ndyangu wa yena hi kurhula.

Hinkwaswo leswi swi tiyisisa leswaku tsalwa leri ri thiyiwile kahle hikuva Xihangalasi u byi tshikile vunwa lebyiya byo vula leswaku Topisa a nga onhanghi hi yena; kasi Matanato na yena u tlhelerile ekaya ka yena a ya rivalelana na nsati wa yena N'wa-Xirhami, a tshika vunwa lebyiya bya yena byo vula leswaku i mahanyelo ya nsati wa yena ma endlaka leswaku a nga tlheleli ekaya, ku ri leswaku a a rivatiwa hileswi a a rhandzana na Rhoda.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15
X&R = 10

LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI YI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.)

[25]

XIVUTISO XA 15 (XIMBANGU)

HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane

- 15.1 I nsati wa mulungu loyi Mavhavaza a a tirha na yena emayeni√ hileswi a nga tshama a tsemiwa rintihlo hi mukwana wo dya lowu Mavhavaza a nga wu lota swi nga fanelangi.√ (2)
- 15.2 Hileswi swi tshamaka swin'we ehositele ya Jeppe.√√ (2)
- 15.3 valungu./A.√ (1)
- 15.4 I vatirhikulobye./A va tirha swin'we emayeni.√ (1)
- 15.5 Hileswi a swi tivaka leswaku elokhexini ku tele swigevenga./Hileswi a swi tivaka leswaku elokhexini ku na vavasati vo tlharihela etlhelo lava kotaka ku dyela vavanuna mali ya vona hi ku endla onge va va rhandza kutani va rivala hi mindyangu ya vona.√√ (2)
- 15.6 Topisa u tshamile nkarhi wo leha a nga tekiwangi hikokwalaho ko landzuriwa hi Xihangalasi loko a bihile emirini kambe emakumu u tekiwile hi Mavhavaza a tlhela a tshama na yena hi kurhula.√√ (2)
- 15.7 I ntlimbo wa le ndzeni,√ u lo tivangela hi mavondzo lawa a nga na wona yo ka a nga tsaki loko a vona Topisa a tekiwile hi Mavhavaza a tlhela a n'wi hlayisa, ku ri hi ku yena a a tsaka loko a n'wi vona a nga tekiwangi a tlhela a xaniseka.√ (2)

- 15.8 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta khunguvanyeka hikuva loko a ndzi onhile a ndzi alangi leswaku a ndzi teka kambe yena u lo ndzi nyenya a tlhela a ndzi tshika.√
(Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 15.9 A a rhandzana na Rhoda kutani a xanisa nsati wa yena N'wa-Xirhami, a tlhela a vula leswaku a nga ha n'wi rhandzi hikuva wa dakwa na le kaya a nga tshami.√√ (2)
- 15.10 U pfuniwile ku kuma nsati wa Muchangana wa le makaya,√ yena Topisa naswona loyi a nga n'wi pfuna i Matanato.√ (2)
- 15.11 A a chava leswaku swi nga endleka va ya n'wi dlaya hikuva loko a suka kona a a lo balekisiwa hi hahani wa yena loko tata wa yena a ta va a n'wi nyiketile eka tiko ku va a dlayiwa na ku hisiwa leswaku mpfula yi ta kota ku na.√√ (2)
- 15.12 I Matanato,√ hileswi a a navela ku tshika nsati wa yena N'wa-Xirhami, a teka Rhoda kambe u tsandzekile ku fikelela ku navela ka yena hi ku nghenelela ka Mavhavaza loyi a nga vula leswaku yena (Matanato) na Rhoda va fana kutani ku sungula ku endliwa ndzaviso, laha swi nga kumeka leswaku Rhoda i n'wana wa buti wa yena Mininginisi, loyi a nga tshama a kholwa eJoni a kondza a fela kona kutani Matanato a boheka ku hambana na yena.√ (2)
- 15.13 A ndzi ta va ndzi kumile muyimeri/gqhweta ra mfumo leri nga ta ndzi yimela leswaku mulungu a ta ndzi riha/hakela ku va a ndzi thyakisile vito.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 15.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: I mhaka ya kahle hikuva a swi ta endleka va hlawula vavasati lava nga riki na mahanyelo lamanene hi ku va va nga va tivi.

KUMBE

A hi mhaka ya kahle hikuva vavasati lava a va fanele ku va teka a va ta tshama na vona vutomi hinkwabyo kutani a va fanele ku tihlawulela vona leswaku loko vo tshika va va karhatile va nga kumeki va sola vanhu van'wana.√√
(Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

XIVUTISO XA 16 (XITSALWANA)**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

Ku va Xikweni a tsandzekile ku tikhoma tanihi tatana wa muti hi vukona bya Boneka ekaya ka yena hi ku va a n'wi hundzurile nsati wa yena, a rivala na leswaku Boneka i xaka ra Nsati wa yena N'wa-Vusika swi n'wi vangerile ku xaniseka lokukulu.

- Xikweni a a ri na vasati vambirhi, N'waVusika na N'waVukwele kambe a nga enetiseki hi vona.
- Loko Boneka a khombile Xikweni u byerile vasati vakwe leswaku u lava ku tlhela na yena eJoni hikuva a nga sala a karhatiwa hi vafana va swigwamatshuku.
- Loko va ri eJoni Xikweni u gangisile Boneka, loyi a a ri xaka ra nsati wa yena lonkulu N'waVusika kutani Boneka a pfumela hambileswi a nga rhanga hi ku ala.
- Xikweni u byerile Boneka leswaku u lava ku n'wi teka a va nsati wa yena hambileswi a nga na vasati vambirhi; kutani Boneka a n'wi kucetela ku va hlongola leswaku yena a ta sala na muti.
- Loko vasati va Xikweni va hlongoriwile rirhandzu ra Xikweni na Boneka a ra ha nyawulangi nkarhi wo leha, Boneka a a hamba a yivela Xikweni mali laha a koteke na ku ya xava yindlu eBush; kutani siku rin'wana a n'wi nyengela a ku u ya etihunyini, kasi u ya eBush en'angeni a ya tiyisa yindlu ya kona.
- Boneka u xanisile vana va Xikweni, Khegu na Khetani.
- U chelerile Xikweni chefu eswakudyeni, loko Xikweni a vabya u arile ku n'wi ongola a ku yena se u lo rindzela ntsena leswaku a fa, ku nga ri ku n'wi ongola kutani Xikweni a tsundzuka vasati va yena lava a nga va hlongola.
- Xikweni u vuyile a lova hikwalaho ka mavabyi na mbitsi leyi a a dyisiwa yona hi Boneka.

Hinkwaswo leswi hlamuseriweke laha henhla swi tiyisisa hilaha Xikweni a tsandzekeke ku tikhoma kahle hakona. Loko a a lo tikhoma kahle, a tihanyela na vasati va yena vambirhi ku xaniseka loku hinkwako a ta va a nga ku vonangi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI YI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.)

[25]

XIVUTISO XA 17 (XIMBANGU)**VUKOSI I MBERHA – Ndlovu P**

- 17.1 Hileswi Boneka a a nga etlelangi ekaya hixatolo ka kona kutani loko a vuya namixo Xikweni a a lava ku tiva lomu a a ri kona.√√ (2)
- 17.2 I ya ku phunta ka Xikweni hikuva n'anga ya yena a yi n'wi byerile leswaku loko o kala a chelela Xikweni murhi eka swakudya a swi nge teki nkarhi leswaku a phunta.√√ (2)
- 17.3 Hileswi a a cherile murhi wo phuntisa Xikweni eka swakudya swa yena./A.√ (1)

- 17.4 Vulavulelo ra Boneka eka n'wangulano lowu i ro komba rirhandzu na ku xixima Xikweni kasi endzeni ka yena a a tele rivengo hikuva a a kunguhatile ku n'wi chelela murhi wo n'wi phuntisa, hambu ku ri ku n'wi dlaya a a swi navela.√√ (2)
- 17.5 Hileswi Xikweni a a vabya kutani a n'wi vona a nga ha pfuni nchumu.√√ (2)
- 17.6 Hileswi a a nga lavi ku dya swakudya na Xikweni tanihileswi a a swi tiva leswaku u n'wi chelerile murhi wo n'wi phuntisa.√√ (2)
- 17.7 Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a a swi tive leswaku vutomi bya munhu byi le mavokweni ya Xikwembu kutani a a tshike ku navelela Xikweni rifu a n'wi hlayisa hi mfanelo.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 17.8 Hi le ka Nenge-wa-nsuna./Hi le n'angeni ya yena.√ (1)
- 17.9 A a lumbeta Khegu hi ku yiva√ na ku n'wi loya.√ (2)
- 17.10 Khegu u twa ku vava√ hikuva hambiloko a kombisa Boneka leswaku wa n'wi xixima u byeriwa leswaku wa loya a kala a khumbeka a rila.√ (2)
- 17.11 Hileswi loko Boneka a vabya a a kombela yena leswaku a n'wi khoma hi voko a n'wi nghanisa ebavhini leswaku a ta n'wi hlambisa./Hileswi loko Boneka a vabya a a kombela yena leswaku a n'wi tlakula, a n'wi nghanisa endzeni ka barha, a n'wi heleketa eka Nenge-wa-nsuna.√√ (2)
- 17.12 Hileswi a ku nga ri na swo biha leswi Khegu a a sala a va endla swona, Bodzani o tivulela leswi hikuva a a toloverile ku hamba tanihi mana wa yena.√ (1)
- 17.13 Marito lawa ma hundzukile ntiyiso hikuva Khegu u hetelerile a ri muongori, ku xaniseka ka yena ku hela./Marito lawa ma hundzukile ntiyiso hikuva mali leyi Boneka a a yiverile Xikweni yi herile kutani a sala a xaniseka na vana va yena.√ (1)
- 17.14 Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a ya mangala mhaka leyi eka soxaliweka hikuva u na mfanelo yo tshama hi kurhula emutini wa tata wa yena./Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku loko a ri exikolweni a kuma mudyondzisi wo karhi a n'wi hlamusela hi xiyimo lexi kumbexana mudyondzisi loyi a nga n'wi pfuna hi tindlela tin'wana.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 17.15 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A hi mhaka ya kahle hikuva swi ta endla leswaku Bodzani a nga dyondzi ku xixima vanhu.√
(Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)

[25]

XIVUTISO XA 18 (XITSALWANA)**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: I MHANGU KU TILAVELA**

Bayizani Magwaza a a tekanile na Valerie laha va akeke muti eGiyani, laha a va titshamerile hi kurhula. Timhaka ti sungurile ku cinca loko Bayizani a a sungurile ku rhandzana na Ella Mabasa wa le ka Malamulele, laha Bayizani a a ri nhloko ya xikolo kona kutani.

- Bayizani u sungurile ku lahlekeriwa hi vulawuri bya ndyangu wa yena hikokwalaho ka ku rhandzana na Ella.
- A a tshama na Ella exipotweni xa ka Betty, laha a a n'wi xavela byalwa, va tiphina.
- Ella na munghana wa yena Betty va karile va n'wi vula leswaku wa dyisa hi ku n'wi vula '*Big Fish*', '*Jack pot*', na man'wana mavito lama a va n'wi vita hi wona.
- Betty, n'wini wa xipoto, a a nyika Bayizani na Ella ndhawu yo etlela minkarhi hinkwayo loko va yile exipotweni xa yena ku ya nwa byalwa na ku hungasa.
- Bayizani a a tshamela ku muka ekaya namixo minkarhi hinkwayo, laha a a fika a xisa Valerie hi ku vula leswaku lexi n'wi hlweriseke ku vuya ekaya hi nkarhi i mhaka ya movha wa *BMW* wuntshwa, lowu tshamelaka ku va na *double puncture*, leswi nga riki ntiyiso hikuva a a va a ri na xigangu xa yena Ella.
- Hikokwalaho ka rirhandzu, Valerie a a n'wi rivalela, vutomi byi ya emahlweni.
- Hi siku leri landzelaka u yile ekaya ka Ella a ya tshama kona nhlikanhi hinkwawo, laha Valerie a a n'wi languterile leswaku a vuya kambe a swi vangi tano. Leswi swi tsonile Valerie vurhongo a kala a ya kuma nuna wa yena eka Ella.
- Ku sukile nyimpi leyikulu laha Valerie a beke Ella a kala a lamuleriwa hi Bayizani.
- Valerie u ringetile ku tiyisela vutomi lebyi nuna wa yena a a hanya byona kambe kufikile laha a tsandzekeke.
- Valerie u mangarile mahanyelo lawa ya nuna wa yena eka majisitarata laha Bayizani a dyiweke hi nandzu kutani majisitarata a ku u fanele a tekeriwa yindlu, movha wa *BMW* na leswaku a hlayisa vana hambiloko a ta va a nga ha tshami na vona. Movha na wona tanihileswi a wa ha ri wuntshwa u byeriwile leswaku u fanele ku wu hakelela wu ri karhi wu tshama na Valerie.

Loko Bayizani a a nga endlangi timhaka ta vugangu no ka a nga ha tekeli nsati wa yena enhlokweni, hinkwaswo leswi n'wi humeleleke a swi ta va swi papalatekile.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI YI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.)

[25]

XIVUTISO XA 19 (XIMBANGU)**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: ... TI LE TILWENI!**

- 19.1 Ekaya ka Magaza eNkowankowa./Ekaya ka Magaza.√ (1)
- 19.2 chavisa./C.√ (1)
- 19.3 I Madala.√ (1)
- 19.4 Chinghisa a a ri Muchangana kasi Nokuthula a a ri Muzulu./Chinghisa a a ri na vana va mune kasi Nokuthula a a ri na n'wana un'we./Chinghisa a a nga dyondzekangi kasi Nokuthula a a dyondzekile.√√ (Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 19.5 A a ringeta ku kombisa Magaza leswaku nsati wa yena Chinghisa wa antswa hikuva u n'wi tswalerile vana kasi eka yena (Nokuthula) ku hava vana lava a nga ta n'wi tswalela vona hikuva wa swi tiva leswaku a nga ha tswali.√√ (2)
- 19.6 Nokuthula a a ri na ntlimbo wa le ndzeni√ lowu a tivangeleke hi ku va a pfumerile ku tekiwa hi Magaza kambe a nga n'wi hlamuseli leswaku a nga ha tswali veleki na ku Lulu i n'wana wa yena ematshan'weni ya ndzisana ya yena.√ (2)
- 19.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona a endlile kahle hikuva a a vuyela ku ta lwela leswi nga swa yena.√√

KUMBE

- Ndzi vona a nga endlangi kahle hikuva loko a a lavile ku tshama a a fanele a nga mukangi eka rikwavo.√√ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 19.8 Solly a a ri prinsipala/nhloko ya xikolo.√ Sarah a a ri muongori.√ (2)
- 19.9 Eku sunguleni a a vulavula a tsakile a ri karhi a kombisa rirhandzu eka Sarah kasi eka n'wangulano lowu nga laha henhla u hlundzukile naswona a nga ha ri na rirhandzu eka Sarah.√√ (2)
- 19.10 Swi kombisa leswaku Solly a a rhandza ndyangu wa yena swinene.√√ (2)
- 19.11 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku vavanuna van'wana a va yimeli timhaka ta vona loko swi tikile./ Ndzi dyondzile vavanuna van'wana a va tshembekangi eka lava rhandzanaka na vona ehandle.√√ (Amukela na tin'wana tindyondzo leti twisisekaka.) (2)

- 19.12 Swimunhuhatwa haswimbirhi swi hlundzukile√ hikuva a swi twani ehenhla ka mhaka leyi swi vulavulaka hi yona.√ (2)
- 19.13 A a ri eSoshanguve.√ Ndzi vona yi ri kahle hikuva xivangelo xa rifu ra yena xi ta tiveka.√√ (3)
(Timaraka i to seketela ntsena eka xiphemu xa vumbirhi xa nhlamulo. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)
- 19.14 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a hambana na ku rhandzana na vasati va vanhu, a langutana na nsati wa yena ntsena.√ (1)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [25]

XIVUTISO XA 20 (XITSALWANA)

VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele

Vatswari va Fumani, Gezani na Talenta Munene, a va ri Vakreste (Vafundhisi) lava a va hanya hi rito ra Xikwembu kambe hanyelo ro biha ra Fumani a ri kanetana na leswi a swi languteriwile.

- Loko Fumani a ri exikolweni xa le henhla xa Dyondzekani u xanisile vadyondzisi na vadyondzikulobye hikokwalaho ka hanyelo ra yena ro biha, laha a a dzaha timbangi exikolweni.
- U yivile mukwana ekaya ka vona hi xikongomelo xa ku lava ku ya tlhava Jimmy leswaku a ta tshika ku rhandzana na Xiluva leswaku a ta rhandza yena, leswi nga languteriwangiki ku va swi endlilwa hi n'wana loyi a humaka eka ndyangu wa Vukreste.
- A a tshamela ku gangisa Xiluva a ri karhi a swi tiva leswaku u rhandzana na Jimmy, leswi nga riki leswinene.
- Minkarhi yo tala a a kavanyeta Xiluva na Dikeledi etlilasini loko va lava ku tirha mintirho ya xikolo hi ku tshamela ku va endzela edesikeni ra vona.
- Loko Xiluva a ta va a boxile leswaku u ta na mbingi etlilasini, u n'wi tshembisile leswaku u ta n'wi tlhava hi mukwana.
- U yivile mali yo ringana R500.00 ebajini ra tata wa yena a ya nyika Xiluva leswaku a hakela rendzodyondzo, hi xikongomelo xa leswaku Xiluva a ta n'wi rhandza.
- Loko vatswari va yena va yile empfuxelelweni wa kereke, Fumani u ngenhisile Xiluva ekaya ka vona va etlela swin'we kutani Xiluva a pfuka a lovile.
- Leswi swi endlile leswaku Fumani a khomiwa a ya pfaleriwa ejele laha a nga tshunxiwa hi beyili.
- Hi ku tsandzeka ku tiyisela xiyimo, Fumani u tisungile.

Timhaka hinkwato leti nga laha henhla ti seketela ntiyiso wa leswaku hanyelo ra Fumani a ri kanetana na ra vatswari va yena hikuva a ri bihile.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15
X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI LOKO TI YISIWILE EKA TIPHESENTE.) [25]

XIVUTISO XA 21: XIMBANGU**VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele**

- 21.1 Exikolweni xa le henhla xa Dyondzekani./Exikolweni xa Dyondzekani.√ (1)
- 21.2 I wa ka Hon'wana.√ (1)
- 21.3 A ku rhambiwile vatswari va Fumani na mana wa Xiluva hikokwalaho ka ku va Fumani a xungetile ku tlhava Xiluva hi mukwana.√√ (2)
- 21.4 vulavula ya ha ku humelela./C.√ (1)
- 21.5 Swi kombisa leswaku a a nga tiyimiselangi nchumu hi tidyondzo na vumundzuku bya yena.√√ (2)
- 21.6 I ntlimbo wa le handle√ hikuva u vangeriwile ku xaniseka hi n'wana wa yena Fumani loyi a a dzaha mbangi, a n'wi yivela mali a tlhela a nghenisa Xiluva loyi a heteleleke hi ku lova endlwini ya yena.√ (2)
- 21.7 Yi kombisa leswaku i manana loyi a nghenaka kereke na ku hanya hi rito ra Xikwembu.√√ (2)
- 21.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona va endlile kahle hikuva swi komba ku va va seketela xikolo xikan'we no va va khumbeka hi tidyondzo ta vana va vona.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 21.9 Fumani u nyikile Xiluva mali yo ringana tirhandi ta madzanantlhanu leswaku a hakelela riendzodyondzo ro ya eJoni ku ya vona yindlu ya sirha khale ka mupuridente Nelson Mandela.√ (1)
- 21.10 Inspector Duiker u lavisisa mhaka leswaku a ta kuma ntiyiso wa yona kasi Sejeni Xirindza i phorisa ro ka ri nga tinyiketeli eka vulavisisi bya timhaka.√√ (2)
- 21.11 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku murhandziwa wa wena a nga ku tshika hikokwalaho ka vusiwana bya wena.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 21.12 Moya lowu nga kona hi lowunene hikuva havambirhi va hlamulana kahle, ku hava loyi a holovaka kumbe ku hlundzukela un'wana.√√
(Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 21.13 Fumani u tshembisile Xiluva leswaku u ta n'wi tlhava hi mukwana loko va ri exikolweni, sweswi Xiluva u kumekile a loverile ekaya ka vaFumani, leswi yelanaka na marito lama a ma vuleke.√√ (2)

- 21.14 A hi mhaka ya kahle hikuva Fumani a a hembela tata wa yena, mali leyi a a lo yi yiva kunene ekaya ka vona.√√ (2)
- 21.15 A ndzi ta va ndzi komberile ndyangu na maxaka ya mina leswaku hi ya ekaya ka Khatisa hi ya vulavurisana leswaku emakumu hi va na mhaka yin'we yo khomeka leswaku loko swi lava hi kombela rivalelo hi ta endla tano.√ (1)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80

XITANDZHAKU XA A: XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETSERI [TIMARAKA TA 10]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
MAAVELO YA TIMARAKA	5–6	4	3	2	0–1
VUNDZENI Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, nseketelo na matwisiselo ya xitshuriwa.	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhonthi ya hambanahambana; lama seketeriweke hi ku hetiseka hi xithokovetselo. -Matwisiselo ya le henhla ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka kahle. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi mfanelo. -Matwisiselo ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka. -Tinhlamulo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo yo ringanela ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo leyi nga enetisiki ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo a yi fambelani na xithokovetselo. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.
TIMARAKA TA 6					
XIVUMBEKO NA RIRIMI	4	3	2	1	0–1
Xivumbeko, nkholuko na maandlalalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana.	-Xivumbeko xa nkhaqato -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo. -Ntivoririmi lowu pfumalaka swihoxo, mapeletelo na mahikahatelo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkholukelano lowunene wa mavonelo. -Nkholukelano wa mavonelo wa landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo komba xivumbeko. -Xitsalwana xi pfumala xivumbeko lexinene xa miehleketo na nkhaqato. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitayili swi tala ku va leswi faneleke.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkholukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.	-Xivumbeko xa xiyimo xa le hansi swinene. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili.
TIMARAKA TA 4					

LEMUKA: Loko mukamberiwa a nga tsalangi vundzeni lebyi languteriweke, a tsarile xitsalwana xa vutitumbuluxeri ntsena, nyika 0 (tandza) eka Vundzeni, Xivumbeko na Ririmi.

XITANDZHAKU XA B: XIYENGE XA B NA C: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA MATSALWA - NOVHELE, MFUWO WA RIXAKA NA NTLANGU [TIMARAKA TA 25]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, vumbhoni na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 15	-Mhlamulelo yo hlawuleka: 14–15. -Mhlamulelo ya xiyimo xa le henhla: 12–13. -Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhontha yo hambanahambana; ya seketeriwa hi ku hetiseka hi xitshuriwa. -Matwisiselo ya xiyimo xa le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitshuriwa.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka hi ndlela leyinene. -Mhlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi ndlela leyi languteriweke. -Ku na vumbhoni bya ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka; kambe a hi swiyenge hinkwaswo leswi hlamuseriweke hi vuenti. -Tinhlamuselo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo ya le xikarhi ya muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Mavonelo mantsongo ngopfu lama faneleke. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Maringetelo yo tsana yo hlamula xivutiso. -Mavonelo a ya tshembisi. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.
XIVUMBEKO NA RIRIMI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Xivumbeko, nkholuko lowunene na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 10	-Xivumbeko xa nkhaqato -Manghenelo na mahetelelo yo hlawuleka. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkholukelano lowunene wa mavonelo. -Manghenelo, mahetelelo na tindzimana letin'wana swi na nkholukelano lowunene. -Nandzelelano lowunene wa mavonelo. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo kombisa xivumbeko. -Ku na nandzelelano na nkholukelano kambe swi na swihoxo. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitaliyi swi tala ku va leswi faneleke. -Mavumbelo ya tindzimana hi xitalo ya lulamile.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkholukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo ya tindzimana ya hoxekile.	-Mpfumaleka wa xivumbeko lexi kunguhatiweke wu kavanyeta nkholukelano wa mavonelo. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili swi endla leswaku xitsariwa lexi xi nga amukeleki. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo yo hoxeka ya tindzimana.
MAAVELO YA TIMARAKA	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

- Ku nga vi na ku hambana ko tlula swiyenge swimbirhi swa vuswikoti exikarhi ka maraka ya Xivumbeko na Ririmi na maraka ya Vundzeni.
- Nhlamulo ya vutitumbuluxeri yi fanele ku nyikiwa 0 (tandza) eka Vundzeni na 0 (tandza) eka Xivumbeko na Ririmi.